

КОЦУР

Надія Іванівна,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедру медико-
біологічних дисциплін і валеології
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

n.kozur@mail.ru

(м. Переяслав-Хмельницький)

**НАУКОВІ ПОШУКИ ЗАСОБІВ СПЕЦИФІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ
ІНФЕКЦІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ У ДОСЛІДЖЕННЯХ КИЇВСЬКИХ
УЧЕНИХ-ЛІКАРІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ –
ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

У статті розкриваються найважливіші теоретичні та практичні аспекти специфічної профілактики, які закладалися ученими Київського університету св. Володимира в другій половині ХІХ – початку ХХ ст.

Встановлено, що за сприянням професорів Київського університету св. Володимира, членів Товариства київських лікарів та Товариства боротьби із заразними хворобами в Києві було засновано Бактеріологічний інститут (1890 р.) та Пастерівську станцію (1896 р.). Згодом ці науково-дослідні установи увійшли в структуру Київського Бактеріологічного інституту.

Київський Бактеріологічний інститут перетворився на своєрідний науково-дослідний центр, який розробляв технології приготування специфічних засобів для проведення профілактики і лікування низки інфекційних хвороб, а також здійснював підготовку спеціалістів-бактеріологів для практичної діяльності в санітарно-епідеміологічній службі. З'ясовано, що під безпосереднім керівництвом професора О. Д. Павловського розроблена і вперше в країні застосована протидифтерійна сироватка, на благодійні кошти збудований Бактеріологічний інститут. Професори О. Д. Павловський та В.К. Високович здійснювали підготовку з теоретичної та практичної бактеріології для лікарів.

Ключові слова: епідеміологія, бактеріологія, профілактика, епідемія, О. Д. Павловський, В. К. Високович, холера, віспа, дифтерія, скарлатина, сказ, Бактеріологічний інститут, Пастерівська станція.

В статье раскрываются важнейшие теоретические и практические аспекты специфической профилактики, которые закладывались учеными Киевского университета св. Владимира во второй половине XIX - начале XX века.

Установлено, что при содействии профессоров Киевского университета св. Владимира, членов Общества киевских врачей и Общества борьбы с заразными болезнями в Киеве был основан Бактериологический институт (1890 г.) и Пастеровскую станцию (1896 г.). Впоследствии эти научно-исследовательские учреждения вошли в структуру Киевского Бактериологического института.

Киевский бактериологический институт превратился в своеобразный научно-исследовательский центр, который разрабатывал технологии приготовления специфических средств для проведения профилактики и лечения ряда инфекционных болезней, а также осуществлял подготовку специалистов-бактериологов для практической деятельности в санитарно-эпидемиологической службе. Установлено, что под непосредственным руководством профессора О. Д. Павловського разработана и впервые в стране применена противодифтерийная сыворотка, на благотворительные средства построен Бактериологический институт. Профессора А. Д. Павловский и В. К. Высокович осуществляли подготовку по теоретической и практической бактериологии для врачей.

Ключевые слова: *эпидемиология, бактериологии, профилактика, эпидемия, А.Д. Павловский, К. Высокович, холера, оспа, дифтерия, скарлатина, бешенство, Бактериологический институт, Пастеровская станция.*

This article deals with the most important theoretical and practical aspects of the peculiar prophylaxis, which were elaborated by scientists of St. Volodymyr University of Kyiv in the second part of XIX – beginning of XX century.

We have proved that the Bacteriological Institute (1890) and Pasterivska Station (1896) were founded by the professors of St. Volodymyr University of Kyiv and members of Doctors Community in Kyiv and Infectious Diseases Treatment Community. Later these research institutes became a part of Bacteriological Institute in Kyiv.

So that Bacteriological Institute began to develop the technologies of preparation of peculiar methods to conduct the prophylaxis and infectious diseases treatment and also began to train specialists-bacteriologists for the work in the sanitary and epidemiological institutions. The founder of the Infectious Diseases Treatment Community was O. D. Pavlovskyi, who made a significant contribution into the infectious diseases treatment, assisted in searching the peculiar ways of treatment such diseases as diphtheria, scarlet fever, tetanus, and theoretically proved the etiology of such dangerous disease as gas-gangrene. Under permanent guidance of Professor O. D. Pavlovskyi, the antidiphtheritic serum was elaborated and used in the country. The charity of the treatment of this disease was donated to build the Bacteriological Institute. Professors O. D. Pavlovskyi and V. K. Vysokovych performed the training of the doctors in the theoretical and practical bacteriology.

Key words: *epidemiology, bacteriology, prophylaxis, epidemic, O. D. Pavlovskyi, V. K. Vysokovych, cholera, plague, smallpox, diphtheria, scarlet fever, hydrophobia, Bacteriological Institute, Pasterivska Station.*

Упродовж останніх років в Україні спостерігаються ризики несприятливої епідеміологічної ситуації, що пов'язано із незадовільним станом у сфері імунопрофілактики, військово-політичними викликами і загрозами, вимушеною міграцією населення сходу, негативними тенденціями захисту людей від керованих інфекційних хвороб. Критична ситуація, що склалася через недостатню забезпеченість вакцинами, загрожує спалахами інфекційних захворювань, яких можна уникнути. Водночас забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення – це один із критеріїв національної безпеки країни. У зв'язку з цим слід урахувувати всі можливі ризики погіршення ситуації, щоб можна було б попередити їх або бути наготові їх оперативно усувати.

Враховуючи вищезазначене, сьогодні назріла потреба звернутися до досвіду боротьби з інфекційними хворобами наприкінці XIX – початку XX ст., коли війни та епідемії забирали життя багатьох людей. Саме завдяки розробці вченими-лікарями бактеріологічних препаратів та їх застосуванню в лікарській практиці вдалося долати такі небезпечні інфекційні хвороби як віспа, холера, чума, дифтерія та ін. А результати їхньої діяльності слугують теоретичним і практичним фундаментом подальшого розвитку профілактичних технологій в охороні здоров'я з урахуванням сучасних хвороб та досягнень в справі збереження здоров'я населення.

Всебічне розкриття наукових здобутків київських учених-бактеріологів, епідеміологів у подоланні і профілактиці інфекційних хвороб заслуговує на відтворення і узагальнення як в історичних дослідженнях, так і сучасній лікарській практиці.

Огляд джерел і літератури із зазначеної проблеми свідчить, що в українській історіографії останніх років з'явилася низка праць, в яких відображується діяльність Товариства київських лікарів, в якому формувалися

наукові-теоретичні та практичні аспекти епідеміології та бактеріології. Зокрема, в 2010 р. до 170-річчя утворення Товариства київських лікарів вийшли статті В.В. Загороднього і В.Т. Нековаля [3] та О.М. Ціборовського [21]. З цієї ж нагоди Національна наукова медична бібліотека видала бібліографічний покажчик за редакцією генерального директора НМБУ Р.І. Павленко, у якому відображується науковий доробок членів Товариства київських лікарів та подаються описи їхніх друкованих праць за період з 1840 по 1928 рр.[18].

Розглядаючи діяльність учених-мікробіологів, С.П. Руда у монографії «Нариси з історії мікробіології в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)» (2000) розкрила науково-практичні результати, отримані членами Київського та Новоросійського медичних товариств [15].

Окремі аспекти діяльності Товариства боротьби із заразними хворобами висвітлені в публікації С.С. Дяченка [2].

Основні напрями санітарно-протиепідемічної діяльності Товариства київських лікарів відображені в низці статей та монографічному дослідженні Н.І. Коцур «Становлення і розвиток гігієнічної науки в Україні: шлях крізь епохи і соціальні потрясіння (друга половина XIX – 20-і рр. XX століття) [4; 5], публікації Н.І. Самойленко [16].

Водночас історіографічний аналіз показує важливість і необхідність подальших досліджень, присвячених питанню розробки і впровадженню та ефективності специфічних бактеріологічних засобів у боротьбі з епідеміями в другій половині XIX – початку XX ст., матеріально-технічного, фінансового забезпечення діяльності самоврядних медичних організацій, особистісного виміру надбань вітчизняної науки на тлі викликів часу.

Метою представленої статті є цілісне відтворення діяльності київських учених-лікарів у пошуках засобів специфічної профілактики проти небезпечних інфекційних хвороб на терені України в другій половині XIX – на поч. XX ст.

Слід відзначити, що саме в другій половині XIX століття великих масштабів набуло поширення епідемії холери, дифтерії, чуми, черевного тифу, дизентерії і як наслідок - висока смертність серед дитячого і дорослого

населення. Зокрема, Київ «пережив» 13 епідемій азійської холери. Епідемія 1872 року була найлютішою, смертність від неї складала 48%.

Як відомо, друга половина XIX ст. увійшла в історію медицини як ера медичної бактеріології і епідеміології. Особливо помітну роль в профілактиці інфекційних захворювань відіграли медичні товариства – Товариство київських лікарів та Товариство боротьби із заразними хворобами, в яких працювали провідні вчені в галузі бактеріології, епідеміології, мікробіології, патологічної анатомії і фізіології, професори Київського університету св. Володимира.

У Статуті товариства київських лікарів, яке було засноване в 1849 р., зазначалося, що на його засіданнях повинні розглядатися питання епідемічних хвороб, причин їх виникнення і поширення та шляхів їх подолання. Ці питання не могли залишатися поза увагою членів Товариства київських лікарів. У зв'язку з епідемією вони не лише виявляли причини виникнення, поширення епідемій та розробляли заходи щодо профілактики захворювань, але й брали безпосередню участь у їх подоланні.

На засіданнях Товариства київських лікарів розглядалися і вдосконалювалися організаційні форми охорони здоров'я, санітарного оздоровлення Києва, соціальні аспекти профілактики туберкульозу, венеричних хвороб, алкоголізму, боротьба з дитячою смертністю тощо. Дослідник В. Плющ підкреслює, щоб висвітлити діяльність товариства, зокрема, «зміст доповідей, що були прочитані в ньому, треба було б написати цілі томи» [13, с.1].

Тривалий час Товариство київських лікарів було єдиним науково-медичним товариством у Києві. Водночас, незважаючи на ту велику профілактичну і протиепідемічну роботу, яку проводило товариство у подоланні епідемій, воно не могло повністю задовольняти запити лікарської громадськості у знаннях про заразні хвороби та здійснювати комплекс заходів по боротьбі з ними. Відчувався глибокий розрив між тогочасним рівнем знань про заразні хвороби, новими методами їх лікування і профілактики (щеплення проти сказу; лікування протидифтерійною сироваткою; заснування в Одесі в

1886 р. першої в колишній царській Росії і другої після Парижа бактеріологічної лабораторії), з одного боку, і станом цієї справи у Києві — з іншого. В самому товаристві не було достатньої кількості лікарів-фахівців у цій галузі, бактеріологія як наука почала тільки зароджуватися в Києві. Діяльність медичного факультету при Київському університеті св. Володимира свідчила про можливість об'єднання невеликої кількості вчених та ентузіастів-лікарів, які вбачали в новій науці — бактеріології великі перспективи в боротьбі з інфекційними хворобами. У зв'язку з цим серед професорів медичного факультету Київського університету св. Володимира виникла ініціатива про заснування окремого товариства. 2 листопада 1894 р. відбулися перші збори професорів-клініцистів і бактеріологів Київського університету св. Володимира, які схвалили пропозицію про заснування Товариства для боротьби із заразними хворобами та обрали редакційну комісію для вироблення проекту статуту згаданого товариства і господарчий комітет. Відкриття товариства для боротьби з заразними хворобами відбулося 14 квітня 1895 р. Відповідно до статуту товариство поставило завдання: 1) створення Бактеріологічного інституту для виготовлення засобів проти заразних хвороб; 2) відкриття лікарняних установ для лікування заразних хвороб; 3) сприяння в боротьбі з заразними хворобами урядовими, громадськими установами і окремими особами шляхом організації санітарних загонів, прищепних станцій, постачання лікувальними засобами, які є в розпорядженні товариства; 4) поширення серед населення знань щодо причин, способів лікування і профілактики заразних хвороб, влаштування публічних читань, відкриття курсів для підготовки санітарного персоналу, видання і поширення популярних брошур і книг відповідного змісту [19].

Діяльність Товариства боротьби з заразними хворобами проходила в тісній співпраці з Товариством київських лікарів. А більшість провідних учених у галузі епідеміології, мікробіології та бактеріології Київського університету св. Володимира були членами обох товариств. Саме тому деякі питання бактеріології і епідеміології обговорювалися на засіданнях Товариства

київських лікарів. Зокрема, на черговому засіданні товариства 18. II. 1895 р. лікар Е.Л. Сдловський виступив з доповіддю на тему: «Про значення бактеріологічного дослідження для етіології і профілактики дифтерії», в якій повідомив про епідемічну ситуацію дифтерії та про своєчасну постановку діагнозу завдяки бактеріологічному обстеженню, яке було надруковано в «Трудах Общества киевских врачей» [17, с. 56-59]. На засіданні Товариства київських лікарів 15 квітня 1895 р. лікар Д.В. Сахновський зробив повідомлення про результати лікування хворих на дифтерію шляхом введення протидифтерійної сироватки в Київській губернії. Зокрема, із 20 хворих на дифтерію в с. Бабинці 12 осіб були в тяжкому стані, при введенні всім хворим сироватки видужало 17 осіб, померло лише 3 особи [14, с. 41-42]. На цьому ж засіданні виступив професор О.Д. Павловський з доповіддю на тему: «Результати, отримані в Києві при лікуванні дифтерійною кров'яною сироваткою», в якій вказав на високу ефективність протидифтерійної сироватки в лікуванні хворих, яка становила 85%, а також звернув увагу на своєчасність її введення від початку хвороби [14, с. 43-44]. Голова Товариства київських лікарів, професор Ф.А. Леш на річному засіданні 28 жовтня 1895 р. підкреслив вагомі результати в боротьбі з дифтерією завдяки тому, що в Києві виготовлялася сироватка.

На одному із засідань Товариства київських лікарів професором О.Д. Павловським було продемонстровано спосіб приготування сироватки з показом приладів, дифтерійних культур і різних її видів. Професор Ф.А. Леш також вказав на вагомі результати роботи Товариства київських лікарів за 55 років існування, зокрема, в галузях гігієни, санітарії, епідеміології і бактеріології, а також заслуги в заснуванні в Києві Бактеріологічного інституту [8, с. 1-8].

З метою пошуку засобів специфічної профілактики проти дифтерії Товариство боротьби з заразними хворобами відрядило професора О.Д. Павловського, який на той час очолював кафедру хірургічної патології і терапії медичного факультету Київського університету, в Париж і Берлін.

Ознайомившись із закордонним досвідом, О.Д. Павловський обґрунтував проект-технологію виготовлення протидифтерійної сироватки в Києві. Це сприяло в подальшому відкриттю Бактеріологічного інституту – важливого наукового центру в подоланні епідемій на теренах Російської імперії.

Слід відзначити, що саме професор О.Д. Павловський, як відомий патологоанатом і бактеріолог, доклав чимало зусиль для приготування протидифтерійної сироватки. За його ініціативою для приготування протидифтерійної сироватки було засновано в Києві лабораторію і станцію. Лабораторія містилася при кафедрі загальної хірургічної патології і терапії головного корпусу університету св. Володимира, станція — в орендованому приміщенні по Нікольсько-Ботанічній вулиці, буд. № 9. Як зазначає М.Г. Холодний, лабораторія професора Київського університету О.Д. Павловського була «розсадником біологічних знань не лише серед студентства Київського медичного факультету, але й в більш ширших колах» [20, с. 95].

Приготування протидифтерійної сироватки було розпочато з 8 листопада 1894 р. Перша сироватка була виготовлена 5 січня 1895 р., а вже 20 січня її продемонстрували на нараді професорів-клініцистів і головних лікарів м. Києва, де обговорювалося питання про порядок забезпечення нею лікувальних закладів і про вживання сироватки на практиці з лікувальною метою. 21 січня 1895 р. ця сироватка була вжита при лікуванні хворої на дифтерію дитини в Київській єврейській лікарні [2, с. 787]. Це була перша вітчизняна протидифтерійна сироватка, яка перевищувала за своєю лікувальною ефективністю існуючі на той час зарубіжні сироватки Берінга, Ру та Буйвіда. Підвищенню її активності сприяла нова схема імунізації коней, запропонована О.Д. Павловським, за якою дифтерійний токсин вводився разом з антитоксином. Для порівняння: бактеріологічні інститути Парижа та Берліна випускали сироватку з 50-75 антитоксичними одиницями, в той час як бактеріологічна лабораторія м. Києва виготовляла сироватку з 300 антитоксичними одиницями [6, с. 298].

Отже, протидифтерійна сироватка в Україні була виготовлена вперше, і раніше від інших міст — у Києві. Подальше застосування і вивчення лікувальної ефективності сироватки було доручено лікарям-терапевтам разом з бактеріологами.

Бактеріологічна лабораторія професора О.Д. Павловського стала також місцем розробки протихолерної сироватки (1893 р.). Для імунізації людини вчений запропонував підшкірні вприскування кров'яної сироватки тварин, заздалегідь щеплених проти холери, або здобутого з неї антитоксину. Протихолерна сироватка О.Д. Павловського у 1895 р. почала успішно застосовуватись в Німеччині та Японії [15, с. 142].

Усвідомлюючи необхідність широкого розгортання робіт з бактеріології, О.Д. Павловський став одним з засновників «Товариства по боротьбі з заразними хворобами», яке стало ініціатором відкриття Київського бактеріологічного інституту (1896). 21 жовтня 1896 р. на урочистому засіданні, присвяченому відкриттю інституту, професор О.Д. Павловський у доповіді «Заразні хвороби і боротьба з ними» розкрив сутність першого, прихованого періоду інфекції (так званого елімінаційного), протягом якого організм прагне позбутися збудника, виділивши його назовні [12, с. 27].

У Бактеріологічному інституті було створено два відділи: відділ для проведення щеплень, який очолив професор В.К. Високович і сироватковий, на чолі якого став професор О.Д. Павловський. Згодом до Бактеріологічного інституту було перенесено пастерівську станцію, антидифтерійну лабораторію і станції, які на той час були в тимчасово орендованих приміщеннях.

Слід також відзначити внесок О.Д. Павловського в розробку проблем інфекційного процесу та імунітету. Про вагомість цих розробок професор В.К. Високович відзначав, що вченому вдалося розширити межі досліджень, вивчаючи долю мікробів в організмі від моменту потрапляння до виведення їх назовні, а також вплив на ці процеси охолодження, травмування, голодування, алкоголізму тощо. Результатом цих досліджень стало поглиблене уявлення про сутність фагоцитозу. У своїх публікаціях на сторінках журналу «Російська

медицина» О.Д. Павловський зазначав: «фагоцитоз, за нашими дослідями, є феноменом, що підкоряється властивостям хімічних соків організму. Останні... визначають хід і течію інфекції, силу і ступінь фагоцитозу. Фагоцитоз є феноменом, вкрай мінливим у організмі. Фагоцити направляються лише у ті мікробні вогнища і захоплюють тих мікробів, що вже ослаблені хімічними соками організму» [11, с. 57].

Наприкінці ХІХ ст. професор О.Д. Павловський провів низку досліджень у різних напрямках епідеміології і мікробіології. Він досліджував мікроорганізми, що знаходяться в повітрі, розробив технологію одержання сироватки проти стрептококової інфекції та правцю, створив препарат риносклерин для лікування риносклероми (1897), розробив живильне середовище для туберкульозних бактерій тощо.

Під час першої світової війни О.Д. Павловський займався дослідженням газової гангрені, присвятивши цьому питанню досить ґрунтовну працю «Газова гангрена. Газова флегмона і бронзова рожа. Етіологія і клініка» (1917). Вчений проаналізував причини поширення та наслідки цієї небезпечної хвороби. «Серед інфекційних хвороб втягнених у сучасну велику війну європейських народів газова гангрена є найстрашнішою, найжахливішою інфекцією, при спостереженні клінічної картини якої завмирає від жаху людська думка. Французи слушно пишуть, що вона з'являється у "forms foudroyantes (блискавичній формі), як "spectacle terrible desastreus" (жахливе трагічне видовище)» [10, с.1]. М.І. Пирогов, що спостерігав її в Криму під час Кримської війни, залишив яскраві клінічні описи цієї страшної хвороби, яка у 1854-1855 рр. призводила в гангренозних відділеннях Севастополя до 100% смертності [10].

Серед теоретичних досліджень з етіології газової гангрені О.Д. Павловський особливо виділяв роботу учня І.І. Мечникова – М. Вейнберга. Ним також було відмічено оригінальність роботи О.О. Богомольця, майбутнього видатного патофізіолога, президента Академії наук України, по вивченню одного з випадків газової гангрені [1, с. 1163-1164].

Узагальнюючи результати вивчення багатьох випадків газової гангрені, О.Д. Павловський одержав нове підтвердження раніше сформульованого ним принципу класифікації інфекційних хірургічних хвороб, розробленого на основі клінічного перебігу захворювання [9]. Зроблений ним щодо цієї хвороби остаточний висновок цілком слушно можна віднести до низки інших заразних хвороб: «Майбутнє у лікуванні газової гангрені належить вакцинотерапії, серотерапії та хемотерапії. До вироблення останніх і повинні бути спрямовані в цей час всі зусилля експериментальної медицини» [10, с. 112].

Таким чином, професор Київського університету св. Володимира, член Товариства київських лікарів, організатор Товариства по боротьбі з заразними хворобами О.Д. Павловський зробив вагомий внесок у боротьбу з інфекційними хворобами, сприяв розробці специфічних засобів подолання таких хвороб як дифтерія, скарлатина, правець, риносклерома, теоретично обґрунтував етіологію такої небезпечної хвороби, як газова гангрена.

4 лютого 1896 р. відбулося відкриття в Києві Пастерівської станції для лікування сказу. У цей день було щеплено 5 осіб з Волині, покусаних тваринами. Нова для Києва установа мала назву «Киевская Пастеровская станция для лечения укушенных бешеными животными», містилася вона тимчасово в будинку по Жилианській (тепер Жаданівського) вул., № 39 [19, с.112].

Товариство боротьби з заразними хворобами спрямовувало свою роботу, насамперед, на протиепідемічних заходах. Воно створило санітарну комісію, метою якої стала допомога місту в організації благоустрою і протиепідемічних заходах. У звіті про діяльність товариства за 1903 р. зазначалося, що під час спалаху холери в Києві така допомога була особливо відчутна [7, с.172].

У зв'язку з епідеміями холери в Києві за рекомендацією ради Товариства боротьби із заразними хворобами Бактеріологічний інститут розпочав приготування холерної вакцини, а також протихолерної і протичеревно-тифозної сироваток, які показали високу ефективність у подоланні цих хвороб. З часом Бактеріологічний інститут почав розширювати випуск бактерійних

препаратів для проведення специфічної профілактики і лікування інших інфекційних хвороб.

Окрім поширення медичних і бактеріологічних знань серед населення, Товариство по боротьбі із заразними хворобами взяло на себе підготовку кадрів спеціалістів-бактеріологів. Зокрема, 23 лютого 1897 р. на засіданні товариства було прийнято рішення про відкриття систематичних курсів із теоретичної і практичної бактеріології серед лікарів. Перший курс (з 20 квітня по 20 травня 1897 р.) читав О.Д. Павловський, другий (з 20 травня по 20 червня) – В.К. Високович. У наступні роки ці курси повторювались, а програма щороку удосконалювалася. Для читання теоретичної частини запрошувалось широке коло фахівців Київського університету св. Володимира. Практичні заняття проводилися в спеціальному приміщенні, обладнаному всіма необхідними приладами для роботи з бактеріальними культурами та дрібними експериментальними тваринами.

Таким чином, особливо помітну роль у профілактиці і подоланні епідемій відіграло Товариство київських лікарів, ініційоване професорами медичного факультету Київського університету св. Володимира. З метою вдосконалення знань про небезпечні інфекційні хвороби, методи їх лікування, профілактики та обґрунтування на науковій основі антибактеріальних засобів у подоланні епідемій, наприкінці ХІХ століття в Києві було створено Товариство боротьби із заразними хворобами.

За сприянням професорів Київського університету св. Володимира, членів Товариства київських лікарів та Товариства боротьби із заразними хворобами в Києві було засновано Бактеріологічний інститут (1890 р.) та Пастерівську станцію (1896 р.). Згодом ці науково-дослідні установи увійшли в структуру Київського Бактеріологічного інституту.

Київський Бактеріологічний інститут перетворився на своєрідний науково-дослідний центр, який розробляв технології приготування специфічних засобів для проведення профілактики і лікування таких інфекційних хвороб, як дифтерія, холера, скарлатина, газова гангрена, а також здійснював підготовку

спеціалістів-бактеріологів для практичної діяльності в санітарно-епідеміологічній службі. Під безпосереднім керівництвом професора О.Д. Павловського розроблена і вперше в країні застосована протидифтерійна сироватка, яка показала високу профілактичну та лікувальну ефективність.

Отже, з огляду на сучасний стан специфічної профілактики в Україні є всі підстави вважати, що добровільні асоціації лікарів у формі товариств, створені близько 170 років тому, є в наші дні прикладом професіоналізму і активної громадянської позиції для медиків усіх спеціальностей, а результати їхньої діяльності слугують теоретичним і практичним фундаментом подальшого розвитку профілактичних технологій в охороні здоров'я з урахуванням сучасних хвороб та досягнень в справі збереження і зміцнення здоров'я населення.

Список використаних джерел

1. *Богомолец А. А.* Об "агрессивной глюкозе": случай газовой гангрены / А. А. Богомолец // Русский врач. – 1916. – № 49. – С. 1163–1164.
2. *Дяченко С. С.* До заснування в Києві «Общества для борьбы с заразными болезнями» / С. С. Дяченко // Мікробіол. журн. – 1976. – Т. 38, вип. 6. – С. 786–791.
3. *Загородній В. В.* Наукова і практична діяльність Товариства київських лікарів / В. В. Загородній, В. Т. Нековаль // Історія утворення і становлення Товариства Київських лікарів: (до 170-річчя Товариства київських лікарів): матеріали конф. – К., 2010. – С. 9–21.
4. *Коцур Н. І.* Внесок учених – членів Товариства київських лікарів у подоланні епідемій (друга половина XIX – початок XX ст. / Н. І. Коцур // Історія науки і біографістика. – 2010. – Вип. 4. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/E-Journals/ISB/2010-3/20_kotsur.pdf – [Заголовок з екрану].
5. *Коцур Н.І.* Становлення і розвиток гігієнічної науки в Україні: шлях крізь епохи і соціальні потрясіння (друга половина XIX – 20-і рр. XX століття): монографія /Н.І.Коцур. – Корсунь-Шевченківський, 2011. – 726 с.
6. *Матвеевко С. А.* Микробиология / С. А. Матвеевко, С. С. Дяченко // Развитие биологии на Украине. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 1. – С. 296–311.
7. Отчет о деятельности Общества для борьбы с заразными болезнями в г. Киеве за 1903 г. Год восьмой. – К., 1904. – С. 172.
8. Отчет о торжественном годовичном заседании Общества Киевских врачей 28 октября 1895 г. – К., 1895. – С. 1–8.
9. *Павловский А.* Гнойные хирургические заразные заболевания при огнестрельных ранениях и их этиология / А. Павловский // Русская медицина. – 1914. – № 46-50. – С. 1083–1088; 1107–1111; 1136–1139; 1167–1168; 1177–1178.

10. Павловский А. Д. Газовая Гангрена. Газовая Флегмона и Бронзовая Рожь. Этиология и клиника / А. Д. Павловский. – К., 1917. – 120 с.
11. Павловский А. Д. К вопросу об инфекции и иммунитете / А. Д. Павловский. – СПб., 1899. – 58 с.
12. Павловский А. Д. О приготовлении противодифтерийной сыворотки в Киеве и о способах ее применения / А. Д. Павловский // Тр. О-ва Киевских врачей с прил. протоколов. – К., 1896. – С. 27.
13. Плющ В. Лікарські товариства і наукові з'їзди лікарів у Східній Україні (1840–1946) : іст. нарис / В. Плющ // Матеріали до історії укр. медицини. – Чикаго : Вид. УЛТПА, 1988. – Т. 2. – С. 1–22.
14. Протокол очередного заседания Киевских врачей 15 апреля 1895 г. // Тр. О-ва Киевских врачей с прил. Протоколов. 18. III. – 15. IV. – 29. IV. 1895. – Т. 1, вып. 3. – С. 41–44.
15. Руда С. П. Нариси з історії мікробіології в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) : монографія / С. П. Руда. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2000. – 262 с.
16. Самойленко Н. Питання профілактики захворювань у роботі товариства київських лікарів (друга половина XIX – початок XX століття) / Н. Самойленко // Гуманітарний вісник державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Збірник наукових статей. – Вип. 27. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 247 - 251.
17. Труды Общества Киевских врачей с приложениями протоколов за 1895 г. – К., 1895. – С. 56–59.
18. Товариство Київських лікарів: бібліографічний покажчик / [наук. ред. Павленко Р.І.]. - К., 2010. – 119 с.
19. Хозяйственный Комитет для приготовления противодифтеритной сыворотки : отчет о его деятельности. – К., 1896. – С. 112.
20. Холодний М. Г. До історії мікробіології в Київському університеті / М. Г. Холодний // Розвиток науки в Київському університеті за сто років. – К. : Вид-во КДУ, 1935. – С. 93–104.
21. Ціборовський О. М. Заснування Товариства київських лікарів та його внесок у розвиток медицини і охорони здоров'я (до 170-річчя Товариства київських лікарів / О. М. Ціборовський // Історія утворення і становлення Товариства Київських лікарів (до 170-річчя Товариства київських лікарів) : матеріали конф. – К., 2010. – С. 87–92.

References

1. Bohomolets, A. A. (1916) *Ob "ahressyvnoi hliukoze": sluchai hazovoi hanhreny* [About "aggressive glucose" : case of gas gangrene]. *Russkyi vrach* [Russian doctor]. 49, 1163–1164. [in Russian].
2. Diachenko, S. S. (1976). *Do zasnuvannia v Kyievi «Obshchestva dlia borby s zaraznymy bolezniamy»* [On the basis of Kiev "Society for the fight against infectious diseases"]. *Mikrobiol. zhurn.* [Microbiological journal]. Kyiv. 38, 786–791. [in Ukrainian].

3. Zahorodnii, V. V. (2010). *Naukova i praktychna diialnist Tovarystva kyivskykh likariv* [The scientific and practical activities of the Company Kiev doctors]. *Istoriia utvorennia i stanovlennia Tovarystva Kyivskykh likariv : (do 170-richnytsi Tovarystva kyivskykh likariv)* [Istoria i utvorennia Formation Tovaristva Kievskih likariv: (up to 170-richnitsi Tovaristva kyivskih likariv)] : materialy konf. Kyiv. 9–21.[in Ukrainian].

4. Kotsur, N. I. (2010). *Vnesok uchenykh – chleniv Tovarystva kyivskykh likariv u podolanni epidemii (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)*. [The contribution of scientists – doctors Kievskie Chlenov society in overcoming epidemy (second half of XIX – beginning of the twentieth century)]. *Istoriia nauky i biohrafistyka*. [History of Science and biographical]. Kyiv. 4. Rezhym dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/E-Journals/ISB/2010-3/20_kotsur.pdf – [Zaholovok z ekranu]. [in Ukrainian].

5. Kotsur, N. I. (2011). *Stanovlennia i rozvytok hihienichnoi nauky v Ukraini: shliakh kriz epokhy i sotsialni potriasinnia (druha polovyna XIX – 20-i rr. XX stolittia): monohrafiia* [Stanovlenie and development of hygienic science in Ukraine: the way through the era and social upheavals (second half XIX - the 20-ies of the century): monograph]. Korsun-Shevchenkivskiyi. 726. [in Ukrainian].

6. Matveenکو, S. A., Diachenko, S. S. (1984). *Mykrobiolohyia* [Microbiology]. *Razvytye byolohyy na Ukrayne*. [Development of biology on Ukraine]. K. : Nauk. dumka, 1, 296–311. [in Ukrainian].

7. *Otchet o deiatelnosti Obshchestva dlia borby s zaraznyimi bolezniamy v h. Kyeve za 1903 h. Hod vosmoi*. [Report on activity of Society for a fight against communicable diseases in Kiev for 1903 Year of eighth.]. Kiev. 172.[in Ukrainian].

8. *Otchet o torzhestvennom hodychnom zasedannyi Obshchestva Kyevskykh vrachei 28 oktiabria 1895 h.* [Report on the solemn circannual meeting of Society of the Kievan doctors of October, 28, 1895]. Kiev. 1–8. [in Ukrainian].

9. Pavlovskiyi, A. (1914). *Hnoinie khyrurhycheskye zaraznye zabolevaniya pry ohnestrel'nykh raneniykh y ykh etyolohyia* [Festerings surgical contagious diseases at ognestrel'nykh raneniykh and their etiology]. *Russkaia medytsyna*. [Russian medicine.].46-50, 1083–1088, 1107–1111, 1136–1139, 1167–1168, 1177–1178. [in Russian].

10. Pavlovskiyi A., D. (1899) *Hazovaia Hanhrena. Hazovaia Flehmona y Bronzovaia Rozha. Etyolohyia y klynyka* [Gas Gangrene. Gas Phlegmon and Bronze ugly Face. Etiology and clinic]. Kyiv. 120. [in Ukrainian].

11. Pavlovskiyi A., D. (1899) *K vorosu ob ynfektsyy y ymmunytete* [To vorosu about an infection and immunity].– SPb. 58. [in Russian].

12. Pavlovskiyi A., D. (1896). *O pryhotovlenyy protyvodyfteryinoi sывorotky v Kyeve y o sposobakh ee pryimeneniya* [About preparation of protivodifteryynoy whey in Kiev and about the methods of its application]. *Tr. O-va Kyevskykh vrachei s pryl. protokolov*. [Tr. O-va of the Kyivan doctors with pril. protocols.]. Kiev. 27. [in Ukrainian].

13. Pliushch, V. (1988). *Likarski tovarystva i naukovy zizdy likariv u Skhidnii Ukraini (1840–1946) : ist. narys* [Medical societies and scientific congresses of doctors in Eastern Ukraine (1840-1946): ist. feature article]. *Materialy do istorii ukr.*

medytsyny. [Materials to the history of Ukrainian medicine]. Chykaho : Vyd. ULTPA. 2, 1–22. [in Ukrainian].

14. (1895). *Protokol ocherednoho zasedanyia Kyevskykh vrachei 15 aprelia 1895 h.* [Protocol of the next meeting of the Kyivan doctors of April, 15, 1895]. *Tr. O-va Kyevskykh vrachei s pryl. Protokolov.* [Tr. O-va of the Kievan doctors with pril. Protocols]. 18. III. – 15. IV. – 29. IV. 1, 3, 41–44. [in Ukrainian].

15. Ruda S., P. (2000). *Narysy z istorii mikrobiolohii v Ukraini (kinets XIX – pochatok XX st.) : monohrafiia* [Essays on the History of Microbiology in Ukraine (the end of XIX – early XX century.): monograph]. Kiev : IVTs Derzhkomstatu Ukrainy. 262. [in Ukrainian].

16. Samoilenko, N. (2012). *Pytannia profilaktyky zakhvoriuvan u roboti tovarystva kyivskykh likariv (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia)* [Questions prevention of diseases in Kiev Physicians Society (second half of XIX – early XX century)]. *Humanitarnyi visnyk derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*: [Humanitarian Gazette public higher education institution "Pereiaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University named after Gregory Pans"]: zbirnyk naukovykh statei. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 247–251. [in Ukrainian].

17. (1895). *Trudy Obschestva Kyevskykh vrachei s prylozhenyamy protokolov za 1895 h.* [Trudy Obschestva the Kiev an doctors with the appendixes of protocols for 1895 grammes]. Kyiv. 56–59. [in Ukrainian].

18. (2010). *Tovarystvo Kyivskykh likariv: bibliohrafichnyi pokazhchik* [Kiev Society of doctors: bibliography]. [nauk. red. Pavlenko R.I.]. Kiev. 119. [in Ukrainian].

19. *Khoziaistvennyi Komytet dlia pryhotovlenyia protyvodyferytnoi sывorotky : otchet o eho deiatelnosti.* [Economic Committee for preparation of protivodiferytnoy whey : report on his activity]. Kyiv. 112. [in Ukrainian].

20. Kholodnyi, M. H. (1935). *Do istorii mikrobiolohii v Kyivskomu universyteti* [On the history of microbiology at the University of Kiev]. *Rozvytok nauky v Kyivskomu universyteti za sto rokov.* [The development of science in the University of Kiev in a hundred years]. Kyiv: Vyd-vo KDU. 93–104. [in Ukrainian].

21. Tsiborovskyi O., M. (2010). *Zasnuvannia Tovarystva kyivskykh likariv ta yoho vnesok u rozvytok medytsyny i okhorony zdorovia (do 170-richnytsi Tovarystva kyivskykh likariv* [The grounds of the Kiev Society of doctors and his contribution to the development of medicine and health care (to the 170th anniversary of the Society of doctors of Kiev)]. *Istoriia utvorennia i stanovlennia Tovarystva Kyivskykh likariv (do 170-richnytsi Tovarystva kyivskykh likariv)* [Istoria i utvorennia Formation Tovaristva Kievskih likariv: (up to 170-richnitsi Tovaristva kievskih likariv)]: materialy konf. Kyiv. 87–92. [in Ukrainian].